

СТАТТЯ НОМЕРА

Валерій Васильович СОКУРЕНКО,
 доктор юридичних наук, професор, заслужений
 юрист України, ректор
*(Харківський національний університет
 внутрішніх справ, Харків, Україна)*

ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ

Проаналізовано сучасні підходи до розуміння політики у сфері протидії злочинності та її системно-структурного поділу на окремі складові елементи. Зроблено висновок про виняткове значення політичної складової у протидії злочинності, її вплив на стратегію й тактику антикриміногенного руху в Україні.

Ключові слова: протидія злочинності, політика, стратегія, тактика, система, структура.

Постановка проблеми. Проблема ефективної реакції суспільства на злочинність належить до «одвічних» соціальних проблем, актуальних практично в усі часи існування держави. Розробка теоретичних основ державної політики протидії злочинності в Україні посідає важливе місце серед надзвичайно широкого комплексу питань, які стоять перед суспільством. Водночас оптимізація теоретичних і практичних засад політики протидії злочинності набуває значної актуальності в умовах гуманістичного спрямування її змісту та практики її реалізації на сучасному етапі державотворення в Україні.

Сучасна Україна зазнає глибоких соціально-економічних

перетворень, а в їх межах відбувається криміналізація багатьох сфер життєдіяльності як на рівні масових явищ, так і на міжособистісному рівні. Наслідком таких негативних явищ є зниження життєвого рівня багатьох сімей, наявність значних верств населення, що перебувають на межі або за межею бідності, ослаблення інфраструктури закладів охорони здоров'я, освіти й культури щодо їх життєзабезпечення та розвитку. Збільшення кількості їх проявів викликає природне занепокоєння громадян за своє життя, благополуччя сім'ї й безпеку дітей, а також знижує довіру до державної політики, зокрема і у сфері протидії злочинності.

Становлення політики протидії злочинності як доктрини відбувалося на тлі критичного переосмислення постулатів класичної школи кримінального права й доктрин «біологічного» позитивізму в кримінології та становлення соціологічної школи кримінального права. Теперішній період її розвитку, що охоплює час із початку 1990-х і до сьогодні, став періодом переосмислення засад функціонування політики в умовах помітної кризи положень неокласичної школи кримінального права, появи величезного блоку раніше невідомих проблем, постійних реформ галузей наук кримінального циклу і, відверто кажучи, формування кримінальної реальності, яка насторожує.

Ситуація, що склалася, наново порушила питання про політику протидії злочинності як наукову галузь і про проблему визначення відповідного напрямку державної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд політики протидії злочинності як наукової концепції ґрунтується на працях багатьох вітчизняних учених, що представляють різні галузі юридичної науки, зокрема О. М. Бандурки, В. В. Василевича, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, В. К. Грищука, С. М. Гусарова, Т. А. Денисової, О. М. Джужи, А. П. Закалюка, В. В. Коваленка, О. М. Костенка, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, А. А. Музики, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, П. Л. Фріса та ін. Проте динамічний характер суспільно-політичних реалій, гібридна агресія щодо України з боку Російської Федерації, трансформація вітчизняного законодавства та його наближення до кращих європейських і світових стандартів зумовлюють необхідність розгляду вказаної проблематики з якісно нових концептуальних позицій, що і становить **мету** написання цієї статті.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній літературі політику протидії злочинності неодноразово виділяли як частину науки кримінального права, кримінології, соціології права, політології або теорії управління; її розглядали як міждисциплінарну базу або деяку абстрактну основу, що дозволяє узагальнено міркувати про взаємодію названих дисциплін. Висловлювалися і точки зору про надмірність, непотрібність політики протидії злочинності як самостійної наукової категорії та практико-перетворюючої діяльності.

Вважаємо такий підхід малопродуктивним, адже ситуація в Україні останніми роками характеризується не інакше як період «кримінальної

революції» у зв'язку з тим, що на початку дев'яностих років ХХ століття процес глобальної криміналізації всіх сфер життя українського суспільства досяг у своєму розвитку таких масштабів, які дозволили говорити про системну кризу державного механізму забезпечення законності та правопорядку.

Відносна новизна поняття «політика протидії злочинності» вимагає приділити увагу в дослідженні явища, що ним позначається, та його семантичному аналізу. У словниках слово «політика» трактується досить широко, зокрема як: 1) цілі й завдання, які ставлять суспільні класи в боротьбі за свої інтереси; методи і засоби досягнення цих цілей і завдань; загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії; напрямок діяльності держави або політичної партії у тій чи іншій галузі у певний період; події і питання внутрішньодержавного і міжнародного суспільного життя; 2) лінія поведінки в чому-небудь, певне ставлення до кого-, чого-небудь; хитрий, ухильний спосіб дій, спрямований на досягнення певної мети; 3) революційна діяльність, участь у революційному русі [1, с. 80]. Широкий діапазон цих визначень пояснюється етимологією цього слова, яке походить від грецького «політікй» – державна діяльність, політика [2, с. 493].

Хоча зміст категорії «політика» досліджується в науці більше двох тисяч років, питання про те, що таке політика, залишається відкритим. Як зазначає М. Ф. Юрій, існують такі розуміння політики:

1) політика трактується як діяльність з управління якими-небудь суспільними процесами; у змістовному плані ця діяльність постає як вирішення всіх проблем, за винятком моральних, як авторитарне розподілення цінностей, як спосіб регулювання конфліктів;

2) субстанціональний підхід указує на сутність політики, підкреслює її прямиї зв'язок із владою; політика – це або управління з використанням влади, або боротьба за завоювання й утримання влади;

3) інституційний підхід робить акцент на організації, в якій матеріалізується влада: в одних трактуваннях політика – це участь у справах держави, використання класами державної влади для здійснення своєї мети, але політика здійснюється не лише державою, тому інші визначення вказують на різні інститути й організації, які можуть виступати суб'єктами політики;

4) соціологічний підхід пов'язується з розглядом суспільства як структури, що складається з різних груп, які мають власні інтереси й потреби, головним важелем реалізації яких є влада; політика в такому разі розглядається як відносини, напрями та способи діяльності соціальних груп в обстоюванні своїх інтересів і задоволенні своїх потреб за допомогою різноманітних засобів, серед яких головну роль відіграє влада;

5) теологічний підхід трактує політику як особливу форму людського існування, пов'язану з ціледосягненням та організацією; таке трактування розширює кордони політики, тому що обдумування мети є в будь-якій сфері діяльності, і, відповідно, політику можна віднайти (що і

роблять прибічники цього підходу) в найрізноманітніших відносинах, наприклад між подружжям чи у стосунках між викладачем і студентом;

6) згідно з консенсусним підходом політика – це сфера об'єднання всіх членів суспільства, коли суспільні проблеми вирішуються ненасильницькими методами через пошук компромісів, без переможців і переможених;

7) конфліктний підхід розглядає політику як сферу боротьби, в якій перемагає найсильніший, як панування одних над іншими; політика трактується як поле зіткнення інтересів соціальних груп та інститутів з приводу влади, з приводу контролю над механізмом розподілу суспільних благ [3, с. 50–51].

Політика поділяється на зовнішню й внутрішню. У структурі внутрішньої політики важливе місце посідає правова політика, яка являє собою «системну діяльність по оптимізації юридичного ресурсу, ... комплект заходів і дій, які повинні відповідати на проблеми і виклики юридичного життя суспільства» [4, с. 39–40]. Одним із напрямків останньої є політика у сфері протидії злочинності. Вона знаходить свій прояв у законах України, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, рішеннях державних органів, політичних партій та громадських організацій, спрямованих на проведення такої діяльності.

Структура сучасної політики протидії злочинності – це одне з нових питань, що донедавна навіть не згадувалось у науковій літературі. Деякі автори лише відзначали цей момент у роботах із суміжних проблем, але побудову конкретного виду політики не розглядали. Зважаючи на це, науково-теоретичним підґрунтям для аналізу заявленої проблеми є емпіричні дані теорії систем та політології.

Відповідно до загальної теорії систем структура складається з елементів. Елементами системи вважаються її невід'ємні та взаємозв'язані складові, кожна з яких є необхідною для існування й функціонування системи. Наприклад, політична система – це цілісна, інтегрована сукупність політичних суб'єктів, структур і відносин, яка відображає інтереси більшості політичних і соціальних сил суспільства [5]. Її структура – це сукупність владних інститутів, що є пов'язаними між собою та створюють стійку цілісність [6].

У найбільш загальному, спрощеному варіанті структура політичної системи складається з таких елементів:

1) політична організація суспільства – це система інститутів, у межах яких відбувається політичне життя суспільства (держава, політичні партії, громадсько-політичні рухи, громадські організації);

2) політичні відносини – відносини суб'єктів політики з приводу завоювання та здійснення влади (міжкласові, міжнаціональні, міждержавні);

3) політичні принципи та норми, які формують політичну поведінку та свідомість людини відповідно до цілей і завдань політичної системи;

4) засоби масової інформації – розгалужена мережа структур, які

займаються збором і поширенням інформації, пропагуючи політичні та правові норми;

5) політична свідомість і культура – сукупність уявлень про політичне життя, політичні ідеї, документи тощо [5].

Поряд із цим обґрунтовується і більш складна структура політики, в якій виділяють низку структурних рівнів, груп або блоків. Наприклад, С. Д. Гелей та С. М. Рутар виокремлюють у структурі політичної системи таку низку структурних рівнів: інституціональний (організаційно-нормативний), який розкриває характер функціонування основних інститутів політичної системи; процесуальний – характер групових і масових суб'єктів політики; інтеракціоністський – характер взаємодій на міжособистісному, груповому й інституціональному рівнях [7].

Крім рівнів, політична система містить такі компоненти:

1) інституційний – складається з різних соціально-політичних інститутів та установ; перш за все, це – держава, її органи й установи, політичні партії, громадські рухи, організації, об'єднання та різноманітні інституції представницької й плебісцитарної (безпосередньої) демократії;

2) функціональний – сукупність функцій, які здійснюються окремими соціально-політичними інститутами та їх групами (політична участь, діяльність, здійснення влади, вплив на громадське життя, політична соціалізація);

3) регулятивний – комплекс політико-правових норм та інших засобів регулювання відносин між суб'єктами політики (звичаї, традиції, ритуали, політичні принципи, настанови тощо);

4) комунікативний – сукупність різноманітних відносин між суб'єктами політичної системи (діалог, конкуренція, конфлікт і т. ін.), що стосуються влади, а також опрацювання і здійснення політики;

5) ідеологічний – сукупність політичних ідей, теорій, концепцій, стратегій і доктрин (політична свідомість, культура, ідеологія, правова культура, політична наука) [8].

У структурі політики М. М. Вегеша виділяє такі блоки.

1) Організаційно-інституціональний блок охоплює сукупність політичних об'єднань (державних органів, регіональних структур влади та місцевого самоврядування, виборчої й партійної систем, політичних партій, громадсько-політичних організацій і рухів) та розкриває характер їх функціонування в політичній системі. Особливе місце тут належить державі, від сутності та форми якої залежать сутність, види й функції політичної системи. Суто політичними явищами виступають партії, які можуть представляти інтереси класу (класові), нації, етнічних груп (національні), конфесії (релігійні), усіх верств населення (патріотичні), окремих груп (кланові), лідерів (харизматичні).

Важливе значення мають громадсько-політичні організації та рухи, які не можуть задовольнити інтереси своїх членів без участі в політиці, без втручання держави у вирішення проблем і без втручання їх у компетенцію держави (спрямування держави на нові потреби).

2) Особистісно-організаційний блок означає взаємозв'язок політики та людини. Усі люди так чи інакше піддаються політичному впливові у

найрізноманітніших формах. Крім того, найбільш «підготовлені» індивіди через різноманітні організаційно-політичні форми беруть активну участь у виробленні політичних ідей і норм та формуванні політичної влади. Саме людина як громадянин, депутат, член партії й руху творить політику, реально впливає на політичний розвиток суспільства.

3) Нормативно-регулятивний блок містить у собі політичні та правові норми, звичаї й традиції. Однак при цьому слід брати до уваги ту обставину, що правові норми походять від держави, органів місцевого самоуправління або народу загалом, і тому вони завжди є водночас політичними нормами. Частина ж політичних норм, яка походить від політичних партій і громадсько-політичних організацій, не належить до правових. Політичні норми виконують організаційну й регулятивну функції у політичній системі, мають формалізований характер, документуються й забезпечуються контрольним механізмом і політичною відповідальністю.

4) Організаційно-процесуальний блок має кілька рівнів: а) політичні відносини, які складаються між державою й іншими політичними органами, насамперед із приводу участі в здійсненні політичної влади; б) політичні відносини між недержавними об'єднаннями; в) політична діяльність, що охоплює дії конкретних людей як представників або членів політичних організацій.

5) Інтелектуально-психологічний блок розкривається у політичній свідомості й відображає ідеологічні та психологічні характеристики системи. Політична свідомість населення, його окремих верств і груп, а також індивідів може формуватись під впливом ідеології лібералізму, консерватизму, радикалізму, соціалізму, націоналізму, шовінізму, расизму тощо. Політична свідомість є головною умовою формування політичного порядку та політичної культури.

6) Інформаційний блок складається із засобів масової інформації, тобто «четвертої влади», й відображає рівень демократичності чи недемократичності суспільства, закритість чи відкритість політичної системи щодо доступності громадського загалу до інформації про політичне й економічне буття [6].

Резюмуємо: політика виражає функції держави з управління тією або іншою сферою суспільного життя. Тож, політика – один із головних державних інструментів протидії злочинності, механізм гармонізації соціальних відносин. Вона існує в державі разом з іншими різновидами політики – в сфері економіки, екології, демографії, міграції населення та ін.

Політика протидії злочинності як один із напрямів соціальної політики – це державна політика, яка охоплює стратегію й тактику антикриміногенного впливу. Стратегія й тактика, в свою чергу, передбачають відповіді на два питання: що робити та як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика. Залежно від ступеня пріоритетності й важливості цілей, які стоять перед державою в забезпеченні безпеки громадян та захисту їх прав і свобод, можна виділити чотири рівні функціонування політики протидії злочинності.

Перший рівень визначає необхідність гарантованого забезпечення

захищеності природних, невід'ємних прав і свобод громадян, які в сукупності і складають основу людської гідності. Це завдання слід розглядати як прямий обов'язок будь-якої суверенної держави незалежно від її ресурсного потенціалу й організаційних можливостей. У разі, якщо держава не в змозі реалізувати це мінімальне завдання із забезпечення безпеки, таке утворення не може розглядатися як суверенна держава в прямому розумінні цього поняття. За певних умов стосовно органів державної влади таких країн можуть бути застосовані заходи імперативного характеру.

Другий рівень захищеності визначає необхідність забезпечення фундаментальних, конституційних прав і свобод громадян. Досягнення цього рівня розглядається як необхідна умова для стійкого безконфліктного розвитку та нормального функціонування суспільства й інститутів державної влади.

Третій рівень захищеності ставить завдання необхідності гарантування прав і свобод громадян у такому обсязі й такої якості, які є необхідними, щоб створити умови для гідного розвитку особистості. Цей рівень захищеності розглядається як розумна база, що дозволяє суб'єктам протидії злочинності ефективно здійснювати свої функції. З іншого боку, в міру зростання добробуту суспільства та поліпшення фінансово-матеріальних і ресурсних можливостей держави поставлене таким чином завдання може бути значно підвищено.

Завдання четвертого рівня – створити такий комплексний, соціальний за природою й організаційно-правовий за суттю, механізм, який би гарантував високу якість і вільний розвиток особистості. Поставлене таким чином завдання повинно розглядатися як стратегічна мета, на досягнення якої мають бути спрямовані дії органів державної влади. Для цього державна влада повинна поступово вживати комплекс організаційних, кадрових, фінансових, правових та інших заходів. Реалізація позначених таким чином завдань вимагає зусиль не лише відповідних органів; вони можуть бути реалізовані тільки в разі комплексного підходу до цієї проблеми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у сучасних умовах державі потрібна реалістична політика протидії злочинності, яка повинна бути науково обґрунтованою, розробленою фахівцями, широко обговореною й має містити основні концептуальні та програмні документи, адже у її межах відбуваються реформування системи правоохоронних органів, здійснення судової реформи, формування ювенальної юстиції й робота з криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Словник української мови : в 11 т. : Т. 7. / уклад.: О. Є. Марцінківська, Л. О. Родніна, В. М. Русанівський, Н. І. Швидка. Київ : Наукова думка, 1976. 723 с.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 т. : Т. 4: Н–П / уклад.: Р.В. Болдирєв та ін. ; ред. тому В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. Київ : 2003. 656 с.

3. Юрій М. Ф. Політологія : підручник Київ : Дакор, 2006. 416 с.
4. Баулін Ю. В. Поняття кримінальної відповідальності та його значення для практики застосування нового Кримінального кодексу України // Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення. Київ ; Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 39–43.
5. Загальна теорія політики : навч. посіб. / Б. О. Ярош, О. Б. Ярош. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту Ім. Лесі Українки, 2005. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-544.html> (дата звернення 13.10.2018).
6. Політологія : підручник / за ред. М. М. Вегеша. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2606.html> (дата звернення 13.10.2018).
7. Політологія : навч. посіб. / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2311.html> (дата звернення 13.10.2018)
8. Політологія : підручник / Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна, Н. П. Осипова та ін. Харків : Право, 2001. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2408.html> (дата звернення 13.10.2018).

Стаття надійшла до редакції 14.06. 2018

Валерий Васильевич СОКУРЕНКО,

доктор юридических наук, профессор

(Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина)

ПОЛИТИКА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ: СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ

Статья посвящена анализу современных подходов к пониманию политики в сфере противодействия преступности, ее системно-структурному делению на отдельные составляющие элементы. Сделан вывод об исключительном значении политической составляющей в противодействии преступности, ее влиянии на стратегию и тактику антикриминогенного движения в Украине.

Ключевые слова: *противодействие преступности, политика, стратегия, тактика, система, структура.*

Valerii V. SOKURENKO,

Doctor of Law, professor

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRIME PREVENTION POLICY: SYSTEM-STRUCTURAL ANALYSIS

The article is devoted to the analysis of modern approaches to understanding the policy in the field of counteracting crime, its system-structural division into separate components. The conclusion is made of the exceptional significance of the political component in combating crime, its impact on the strategy and tactics of the anti-crime movement in Ukraine.

Key words: *counteraction to crime, politics, strategy, tactics, system, structure.*